

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-23>

УДК 821.161.2(092):821.162.1

Лащик Н.М.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

РЕЦЕПЦІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ЩУРАТА

Анотація. У статті досліджено реценцію польської літератури в творчості В. Щурата, його зацікавлення польською літературою, переклади та рецензії творів, вивчено проблеми, які стали визначальними для його творчості. Цікавою є концепція В. Щурата західноруського походження однієї із найдавніших пам'яток польської літератури, пісні “Bogurodzica dziewica”. Вчений, аналізуючи наявність у творі мовно-стилістичних елементів західноруського і церковнослов'янського походження, доводить її приналежність до давньоруських пісень. Учений приділив увагу дослідженням зв'язків Т.Г. Шевченка з поляками та польською культурою, проаналізував польські мотиви у творчості Кобзаря, їх витоки.

Ключові слова: історія, літературознавство, польська література, переклад, реценція, спадщина, стаття.

Lashchyk Nadiia

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

RECEPTION OF POLISH LITERATURE IN THE WORKS OF VASYL SHCHURAT

Summary. The article explores the reception of Polish literature in the work of Vasyl Shchurat and examines the problems that have become decisive for his work. His research activities and artistic creativity are rooted in various spheres of human existence, formed at the border of cultures, languages, historical and national traditions, as there is a constant interaction between them. The author tries to find out the interest of V. Shchurat in Polish literature, reflected in the translations of Polish authors' works into Ukrainian and the Ukrainian ones – into Polish, in reviews of new works by Polish and Ukrainian writers in Polish and Ukrainian periodicals of that time. The West Russian origin concept of V. Shchurat deals with one of the most ancient monuments of Polish literature, the song “Bogurodzica dziewica”. The researcher proposed his own historical-cultural, linguistic analysis of the text, criticizing O. Brickner's hypothesis about the ancient Polish origin of the song. The scientist touched upon a question that did not have a proper explanation in the scientific literature of the time – about the presence of linguistic and stylistic elements of both West Russian and Church Slavonic origin in this work and proves that it belongs to ancient Russian songs. Scientific works dedicated to T.G. Shevchenko, the great poet of Ukraine, make up a significant thematic group of V. Shchurat's literary heritage. The scientist paid attention to the research of T.G. Shevchenko's relations with Polish figures and Polish culture, analyzed Polish motives in Kobzar's works, their origins and the role of Polish literature in shaping Shevchenko's outlook and literary and aesthetic positions. Substantial works by V. Shchurat on Ukrainian-Polish literary and cultural relations, in particular on the works of A. Mickiewicz and Y. Slovatsky, are full of factual material and original thoughts. The considered works of V. Shchurat are saturated with rich, mostly new factual material and fresh, original thoughts, full of bold, innovative approach to the conclusions of contemporary researchers. Many of his works at one time contributed to the elucidation of a number of little-studied, or even completely unexplored, pages of the development of literary criticism and the coexistence of literatures in Galicia.

Keywords: history, literary criticism, Polish literature, translation, reception, heritage, article.

Постановка проблеми. Питання взаємовідносин та взаємозв'язків української літератури з європейською, а особливо з польською, на межі XIX – XX століть складне й суперечливе. Потрібно осмислити специфіку літературознавчих проблем, які поставали перед українськими письменниками з польсько-українського пограниччя. На тлі доби багато говориться про зміцнення українсько-польської наукової та культурної співпраці, проводяться нові дослідження, віднаходяться призабуті імена. Значний внесок у розбудову польсько-українських відносин зробив Василь Щурат – учений, поет, перекладач, літературний критик, літературознавець, академік. Проте, міркування вченого у світлі динаміки польсько-українських відносин не знайшли належного відображення в сучасному літературознавстві.

Аналіз дослідження. Грунтовні наукові дослідження реценції польської літератури Василем Щуратом у сучасному літературознавстві – це радше виняток. Питання особистості В. Щурата в контексті дослідження проблематики стало об'єктом наукових розмислів Санджаревської Н., Козак Л., Кметь І., Вєрвеса Г. Актуальною про-

блемою залишається з'ясування взаємозв'язків творчості українського перекладача та дослідника із творами польських письменників.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання особистості В. Щурата в контексті дослідження проблематики реценції польської літератури не знайшли належного висвітлення в наукових джерелах українських дослідників. Вибір перекладацьких стратегій визначався розвитком ресурсів української та польської мов і наявністю усталених літературних моделей відповідного дискурсу.

Мета статті полягає у розкритті внеску Василя Щурата у польсько-український міжлітературний діалог, його зацікавлення польською літературою, підходи до перекладацької та літературознавчої діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Василь Григорович Щурат (1871–1948) – західноукраїнський діяч, учений, літературознавець, поет, перекладач, академік залишив плідний слід у багатьох ділянках літератури – в історії, теорії та літературній критиці. Фактологічні та ін-

терпретаційні аспекти його літературознавчого доробку заслуговують на увагу, а особливо ті, які з різних причин не були предметом розгляду або трактувалися тенденційно чи спрощено.

Помежів'я XIX–XX ст. було періодом пошуку нових шляхів і горизонтів у бажанні долучитися до європейського літературного процесу. Українська література та літературознавство перебували на етапі становлення та активного розвитку, й саме це спонукало асимілювати деякі розвинуті європейські ідеї. Відповідно, така асиміляція ставала не просто частиною певного досвіду, а й важливим питанням культурної інтелігенції.

Іван Свенціцький, характеризуючи творчість Василя Щурата, писав: «У письменника є стільки уяви і глибокого почування, та критицизму і їдкою сарказму, що він не раз забуває про площину газетної статті чи там поезії – і то тут, то там, починає переміщувати ці площини своєї творчості. У цих питаннях, де письменника захоплює аналіз якогось питання, Щурат виступає з науковим досвідом. Він, як дослідник, цікавиться тільки невмирущими первістками, що в'яже давнину із сучасністю. Дослідник видигає цей первісток з великою любов'ю і дбайливістю на чільне місце і поступово кладе під нього сильні основи міркувань з деякою дрібкою почування» [2, с. 91].

Щурату-досліднику був властивий пошук і ґрунтовне вивчення першоджерел. Він досконало знав архіви та бібліотеки, знав інформацію про наявні в них рукописи та рідкісні стародруки.

Тогочасні українська література та літературознавство були прикметні тим, що, з одного боку, намагалися долучитися до європейських культурних процесів, а з іншого – боялися подолати стереотипи старих традицій. Літературознавчі праці В. Щурата, і не тільки, тяжіють громадськими проблемами, крізь які пробиваються паростки європейської мистецької думки.

Василь Щурат жив і творив у період активізації польсько-українських культурних взаємин, зацікавлення польською літературою у Східній Європі та світі. Літературознавець доклався до популяризації української літератури серед польської інтелігенції. Щурата цікавила як поезія, так і теорія та історія літератури, джерела світової, зокрема, старослов'янської літератури. Завдяки його громадській активності і дослідницькій діяльності, статті та рецензії дослідника постійно з'являються в тогочасній періодиці. Оцінюючи його внесок у розвиток польсько-українських культурних відносин, слід звернути увагу принаймні на такі аспекти його діяльності: публіцистичні та літературознавчі праці, присвячені польсько-українським літературним взаєминам; дослідження з історії літератури; переклади літературних творів із польської мови та навпаки.

Василь Щурат намагався репрезентувати нові течії у польській літературі, та й загалом європейській, в Галичині. Говорячи про його публіцистичний досвід, варто сказати, що В. Щурат писав статті, рецензії на твори як українських, так і польських авторів. Вони побачили світ в таких часописах, як «Беседа», «Буковина», «Діло», «Зоря», «Літературний вісник», «Народ», «Правда», «Світ» тощо. Його статті друкують також такі

польськомовні видання, як «Monitor», «Kurier Lwowski», «Slowo polskie» та деякі інші. Цікавими є його роботи польською мовою: «Slawne bubny z górami» і «Ze spraw ruskich» – про діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка; «Prasa ruska o gabinecie hr. Thuna» і «Z pola walki dla idei» про реакційний та антинародний характер Католицької партії, створеної Олександром Барвінським. Водночас В. Щурат подавав до друку статті до українських видань, у яких аналізував українсько-польські взаємини помежів'я XIX–XX століть. Серед них варто згадати «Розширювання етнографічної Польщі при помочі «польської науки», «В квестії вибору лектури для молодіжжі», «Маріїнський культ на українських землях давньої Польської держави», «Чорна книга» (про список людей, яких австрійська влада підозрювала в нелояльності) та «Золота грамота» (про польсько-українські стосунки на Галичині), а також «Тост за українську республіку».

Про його співпрацю зі представниками польської літератури можна судити передусім зі значної кількості рецензій, написаних Щуратом. Видно це і з оцінок його праці польськими літературознавцями, що з'являлися в періодиці того часу. В. Щурат писав рецензії на такі польські твори, як: «Krew i woda» Z. Krzywdzica (1896), «Srebrne noce. Lunatyka» Ludwika Szczepańskiego (1897), «Królowie polscy we Lwowie» Franciszka Jaworskiego, «Z przeszłości Zólkwy» Mikołaja Niedzwiedzkiego, «Siatłodawcy. Powieść współczesna» Artura Gruszeckiego, «Wysoki zamek» Aleksandra Czolowskiego, «Agenor Głuchowski i rusini w roku 1859» K. Ostaszewskiego-Barańskiego, «Henryka Pustowójtówna. Sylwetka biograficzna» Fr. Rawity Gawrońskiego, «Zólkiew. Przewodnik dla zwiedzających. Rzut oka na dzieje grodu Zólkiewskich i Sobieskich» Haya Emanuela.

Слід зауважити, що Василь Щурат був добрим перекладачем, відповідно, з'являлися також його рецензії на переклади інших письменників: рецензія на переклад А. Беловського «Слова о полку Ігоревім» польською мовою (варто зазначити, що його власний переклад цього твору на сучасну українську мову вважається одним із найкращих) та переклад новели «W pętlach szatana» Михайла Коцюбинського на польську мову (переклад N.M. Brody). Рецензії на його твори пишуть С. Яришевський, І. Свенціцький, Юзеф Біркенмаєр та ін.

Учений прагнув бачити українську літературу як складову загальноєвропейського літературного контексту. У зв'язку з цим цікавою є його концепція західноруського походження однієї із найдавніших пам'яток польської літератури, пісні «Bogurodzica dziewica», яка виконувалася як військовий гімн під час Грюнвальдської битви 1410 року. Розробці та обґрунтуванню цієї концепції, яка викликала дискусію і особливо категоричне заперечення відомого польського вченого О. Брікнера, В. Щурат присвятив ряд праць: «Грунвальдська пісня (Bogurodzica dziewica)», «Дві статті про Грунвальдську пісню» та «Грунвальдська пісня в світі її мелодії». У них автор пропонує власний лінгвістичний, історичний та культурологічний аналіз тексту, піддає критиці гіпотезу О. Брікнера про давньопольське походження пісні, його спосіб ведення диску-

сії, застосовуючи “ігнорування того, що кому не на руку; фальшовання того, що не фальшоване; промовчування того, що фальші демаскувало-б; кепкування або жартованя тільки доз, кілько під рукою” [5, с. 22].

Незаперечним їх позитивним результатом є вивчення великої кількості джерел та літератури з даного питання, оригінальні розробки, зауваження про наявні прогалини в дослідженні проблеми. Вчений торкнувся питання, яке не мало належного пояснення у тодішній науковій літературі – про наявність у цьому творі мовно-стилістичних елементів як західноруського, так і церковнослов'янського характеру.

Підсумовуючи всі критичні зауваження щодо середньовічної пам'ятки, Василь Щурат сформулював висновок про те, що ця пісня належить до давньоруських пам'яток кінця XIV ст., збереглася у кількох польських транскрипціях XV і XVI ст., тому і втратила на рівні тексту зв'язок із руською традицією. Дослідник запропонував так званий слов'янський варіант транскрипції найдавнішого тексту “Богородиці” (1407 р.), вважаючи, що цей варіант дає можливість по-справжньому збагнути сенс твору, семантику образів і відповіді на всі лінгвістичні загадки.

Варто зазначити, що на думку вченого, пісня спочатку була військовою, про що свідчить зміст твору, зумовлений візантійською традицією. Здавна на Русі Пресвяту Богородицю та Івана Хрестителя вважали покровителями воїнів. Лише на Русі, у цілком військовій пісні, стверджує дослідник, могла втілитися “троїстість” імен – Богородиці, Ісуса Христа та Івана Хрестителя.

Василь Щурат вважає, що мова пісні “не є ані чиста старопольська, ані старопольська з чехізмами, ані – як би може від мене хто вчути сподівався – старопольська з церковщиною. Є то – по науковій термінології – западно-руська мова, а саме та староруська мова, яка в литовсько-руській історичній добі улягла переможному впливови білорусини, що в фонетичі має много спільного з українським” [5, с. 21].

Неординарні погляди В. Щурата спонукали багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників до переосмислення та перепрочитання твору. Іван Франко підтримав гіпотези Щурата в тому, що “власне язиково і щодо змісту пісня “Bogurodzica” вповні коріниться в церковно-слов'янській, спеціально білоруській традиції. Сей несподіваний зворот надає праці д-ра Щурата признак сенсаційности; польські вчені, що займають ся над сею пам'яткою, будуть змушені зняти становище супроти сеї розвідки, а зглядно значно розширити обсяг своїх пошукувань” [1, т. 37, с. 150].

У 1906 р. В. Щурат пише вірш “Грунвальд”, у першому виданні якого подає фрагмент твору польського історика К. Шайновського та фрагмент “Литовського літопису”, тим самим вказує на східне походження “Грунвальдської пісні”. Цим він викликає протести з польського боку, зокрема А. Брюкнера. Згодом самі польські вчені, зокрема автор ґрунтового текстологічного дослідження “Грунвальдської пісні” Юзеф Біркенмаєр, визнали слухність багатьох спостережень і міркувань В. Щурата, хоч і висловили справедливе застереження, що праці українського вченого не дають достатніх підстав для твердження

про східне походження пісні і, власне, є тільки початком досліджень у цьому напрямку.

В. Щурат тривалий час займався студіями про життя та творчість Тараса Шевченка, зокрема його зв'язки з польською літературою. Він публікує статтю “Основи Шевченкових зв'язків з поляками”, в якій аналізує зв'язки поета з багатьма відомими поляками та польською культурою загалом. Учений висуває багато гіпотез, які, як вважають сучасні історики, є хибними. Значною мірою він переоцінює вплив Л. Круліковського на Шевченка. Найвірогідніше, ці нечужності виникли через брак деяких історичних даних, відомих тепер.

Взаємини Т. Шевченка з поляками В. Щурат досліджував у таких напрямках: поширення серед польської громадськості відомостей про Шевченка та його твори – “Перші польські голоси про Шевченка”, “Шевченко в польській революційній притчі”, “Тарасова ніч у польським оповіданні 1841 року”, “Клопіт з поясненням польського перекладу з Шевченка”; зв'язки українського поета з польською культурою і польським визвольним рухом, польські знайомі та друзі поета – “Щеченко – Желіговський – Чечот”, “Варшавський вчитель Шевченка”, “З круга знайомих Шевченка”, “У Шевченка в Києві 1846 р.”.

Одним з найбільших та найвагоміших досліджень В. Щурата є “Шевченко і поляки. Основи взаємних зв'язків”. Учений зібрав і розглянув важливий матеріал до характеристик суспільно-політичної та ідеологічної атмосфери епохи Тараса Шевченка, його близького оточення, зокрема стосунків поета з багатьма польськими діячами. Дослідником порушено важливе питання про роль польської національно-визвольної боротьби, революційно-демократичної ідеології і передової польської літератури у формування світогляду ті літературно-естетичних позицій Кобзаря. Польською мовою опубліковані праці Василя Щурата: “Iwan Franko”, “Michal Petrowicz Dragomanow”, “Mickiewicz w pismienictwie ukraińsko-ruskiem”, “Wówczas to było jeszcze można” (його спогади про І. Франка та Т. Герця), “Niezapomniany” (спогади про польського письменника Владислава Белзу) тощо.

Різні вектори досліджень В. Щурата представлені у працях: “Французький декадентизм у польській і великоруській літературі”, “З невідомої польської рукописі”, “Ю. Словацький в українським письменництві і перекладі”, “Колівищина в польській літературі до 1841 р.”, “В. Дунін-Марцінкевич”, “Українські традиції про походження Костюшка”, “Ян Каспрович. Взаємини Франка з Каспровичем. Загадка” тощо.

В. Щурат увійшов у літературу як поет і перекладач. Завдяки знанню багатьох іноземних мов, Щурат перекладав вірші з англійської, французької, німецької, польської, чеської, болгарської, білоруської, російської, італійської, бельгійської та декількох інших європейських літератур.

Оцінюючи підбірку віршів для перекладу представників “Młodej Polski”, можна пояснити уподобаннями самого Щурата. Поняття декадентизму було незрозуміле українському літературознавству. Його вживали переважно у пейзажному значенні, зі загостреним акцентом на

занепадництві, без бажання глибше пояснити суть. На противагу І. Франкові, В. Щурат сприймав декадентизм як позитивне явище. До “позитивної” групи декадентів він зараховує таких польських поетів, як З. Пшемиський, А. Ланге, А. Опшман, М. Щепанський, В. Рачинський та ін. Якщо Франко вважав К. Тетмаера проявом антисупільної позиції в польській літературі, то Щурат характеризує його як одного з найталановитіших польських поетів.

В. Щурат, поділяючи декадентів на “правдивих” і “неправдивих”, виказує його намір зрозуміти й об’єктивно оцінити цей напрям у літературі. Що у правдивих поетів було лише засобом, то у неправдивих стало метою. Звідси – неясність смислу. Не зовсім чітко та переконливо вчений намагався прояснити різницю між декадентизмом та символізмом. В українському літературознавстві ці терміни часто плутали, ототожнювали, проте очевидним було те, що стосовно символізму йшлося про нову поетику, а декадентизм асоціювався із типом світовідчуття, умонастроєм епохи.

У відборі віршів, котрі перекладає, В. Щурат керувався своїми власними уподобаннями та умонастроєм. Його переклади віршів польського поета Казимежа Пшерви –Тетмаера, вважаються найбільш вдалими. Серед них можна назвати такі вірші: “Płynie łódz...”, “W lesie”, “Ewiva l’arte”, “Mów do mnie jeszcze”, “Rozczarowanie” тощо. Однак у поезії Марії Конопницької Щурат не міг віднайти “справжнього” декадентизму, тому переклав лише чотири її вірші: “Noc i dzien”, “A chocbyście wrosli w ziemi”, “A czemuż wy, chłodne rosy” та “Do kobiety”.

Серед інших його перекладів із польської варто згадати “Testament mój” Ю. Словацького, “Slonko” А. Асника, “Tyle kwiatów opada zawczasie” і “Ciche boje” Я. Каспровича та “Rozmowa piatku z miesiacem” В. Загорського.

В. Щурат відомий у літературознавстві як автор змістовних праць про українсько-польські літературні та культурні взаємини.

Він досліджував відгомін поезії А. Міцкевича в українському письменстві – “Mickiewicz w piśmiennictwie ukraińsko-ruskim”, перший в українському літературознавстві зробив спробу простежити, як входив у світ української літератури Ю. Словацький – “Ю. Словацький в українським письменстві та перекладі” (у кн.: “Juliuszowi Slowackiemu – grono nauczycielskie gimnazjum II we Lwowie”). Цікавою є думка дослідника про вплив Ю. Словацького на ідейну концепцію деяких образів поеми П. Куліша “Маруся Богуславка”. У цій розвідці він розглянув також нечисленні на той час переклади творів польського поета українською мовою. Василь Щурат перекладав також з української на польську мову. Найбільш цікавими серед його польськомовних перекладів є переклад збірки власних віршів “На трембіті”, присвячена Олексі Довбушу, та поеми Ю. Федьковича “Довбуш”.

Висновки і пропозиції. Розглянуті праці В. Щурата насичені багатим, переважно новим фактичним матеріалом та свіжими, оригінальними думками, сповнені сміливого, новаторського підходу до висновків тогочасних дослідників. Багато його праць сприяли свого часу з’ясуванню цілого ряду мало досліджених, а то й зовсім не вивчених сторінок розвитку літературознавства, співіснування літератури в Галичині помежів’я ХІХ–ХХ століть. В історії української літератури дослідник був одним із найбільш послідовних, плодovitих і відданих учасників польсько-українського міжлітературного діалогу, чудовим знавцем польської літератури. Його праці стали вагомим внеском до скарбниці української науки в галузі літературознавства та літературної критики та не втратили свого значення у ракурсі вивчення та дослідження взаємозв’язків літератур.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо аналіз рецепції польської літератури В. Щуратом саме у площині літературознавства та міжлітературної комунікації.

Список літератури:

1. Санджерівська Н. Польскознавчі студії Василя Щурата. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2010. № 11. С. 231–234.
2. Свенціцький І. Характеристика творчості Василя Щурата. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Од. зб. 1879. С. 91.
3. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
4. Щурат В. Дві статті про Грунвальдську пісню. Відповідь проф. Брікнерови. Жовква: Накладом Петрицького, 1906. 32 с.
5. Щурат В. Грунвальдська пісня (Bogurodzicza dzewiczka). Памятка Западно-руської літератури ХІV в. Жовква: Наклад М. Петрицького, з печатні оо Василян, 1906. 52 с.
6. Щурат В. Г. Шевченко і поляки. Основи взаємних зв’язків. Львів: Накладом автора, 1917. 132 с.

References:

1. Sandzhevska N. (2010). Polskoznawchi studii Vasyliia Shchurata [Reception of Polish Literature in the Works by Vasyli Shchurat]. *Naukovyi visnyk Volynskogo natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filologichni nauky. Literaturoznavstvo*. № 11, pp. 231–234.
2. Sventsitskiy I. (1879). Kharakterystyka tvorchosti Vasyliia Shchurata [Characteristics of creativity of Vasyli Schurat]. *TsDIA Ukrainy u Lvovy*. F. 309. Od. zb. p. 91.
3. Franko I. (1976–1986). Zibrannia tvoriv u 50-ty t. Kyiv: Naukova dumka.
4. Shchurat V. (1906). Dvi stati pro Grunvaldsku pisniu. Vidpovid prog. Briknerovy [Two articles about the Grunwald song. The answer to prof. Brickner’s]. Zhovkva: Nakladom Petrytskogo, 32 p.
5. Shchurat V. (1906). Grunvaldska pisnia (Bogurodzicza dzewiczka). Pamiatka Zapadno-ruskoj literatury XIV v. [The Grunwald Song (Bogurodzicza dzewiczka). Remembrance of West Russian literature of the fourteenth century]. Zhovkva: Nakladom Petrytskogo, z pechatni oo Vasylyian, 52 p.
6. Shchurat V. (1917). Shevchenko i polaky. Osnovy vzaimnykh zviaskiv [Shevchenko and the Poles. The basics of interconnections]. Lviv: Nakladom avtora, 132 p.